

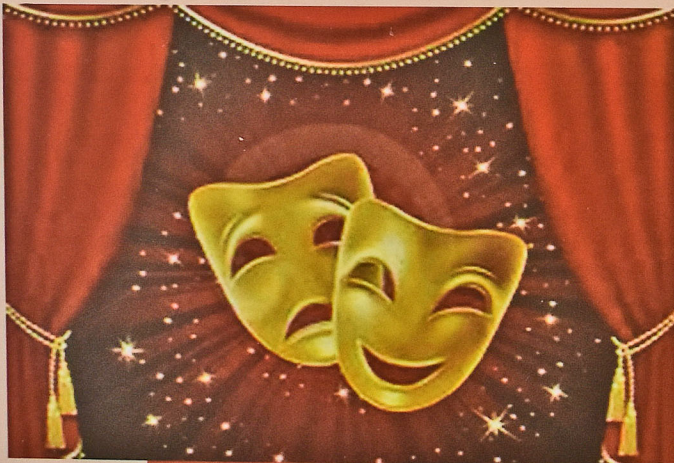
AZƏRBAYCAN TEATRININ AKTUAL PROBLEMLƏRİ

Nərmin Tağıyeva
Azərbaycan Dövlət Mədəniyyət və İncəsənət Universitetinin doktorantı
E-mail: narmin.tagiyeva.90@mail.ru

Teatr öz mühitinə, dövrünə uyğun olaraq dəyişən, inkişaf edən, eyni istiqamətdə stabil olaraq dayanmayan, daim hərəkətdə olan canlı orqanizmdir. Əxlaqi-tərbiyəvi əhəmiyyət kəsb edən, insanların mənəviyyatını zənginləşdirən sənət ocağıdır, məktəbdır. O, ruhun rahatlıq tapdığı, özünü mənəvi cəhətdən təmin etdiyi bir məkandır. İncəsənət, xüsusilə də teatr insanlarda həyatı, intellektual və əxlaqi hisslər formalaşdırır. Estetik zövqü olmayan kəs isə bu hisslərdən məhrumdur. Estetik zövq birbaşa idraki proseslərlə əlaqədardır. Görürük, eşidirik, hiss edirik, qavrayırıq və zövq alırıq. Həmin zövq bütün vücudumuzda ehtivalanır, bir qədər sonra isə şüurumuza daxil olur, müəyyən müddətdə düşüncə tərzimizə təsir göstərir, belə demək mümkündürsə, ruhumuzun, idrakımızın əsas hissəsinə çevrilir. Ona görə də mədəni təfəkkürün sağlam strukturda inkişafını istəyiriksə, çalışmalıyıq ki, sərgilədiyimiz hər bir sənət nümunəsi sünilikdən, xstolastikadan, monotonluqdan və təqliddən uzaq olsun. Hər dövrün üslubu, reforması seyrçidə yeni hisslər formalaşdırmağı bacarmalıdır. Əgər teatr tərəqqidə olmasa, öz dövrünün, cəmiyyətinin tələbləri ilə uzaqlaşmasa, müasirlərinin düşüncə və arzularını sözə çevirib nümayiş etdirməyə, tamaşaçını özünə cəlb edə bilməz. Belə olduqda isə, tədrisən öz təsir qüvvəsini itirir, sonunda isə tənəzzülə uğrayar. Təsədüfi deyildir ki, hər dövr yeniliklərə imza atır. Bu gün elm, mədəniyyət, iqtisadiyyat, siyasət, texnika, incəsənət - bütün sahələr dinamik şəkildə inkişaf etməkdədir. Bu sürətli inkişafın qarşısında teatr monoton qalarsa, tənəzzülə uğrayacağı labüddür. Teatrın inkişafını

və geriləməsinə təyin edən əsas faktor tamaşaçıdır. Teatr tamaşaçı ilə yaşayır, var olur, boş tamaşaçı salonu teatrın inkişafından qaldığının göstəricisidir.

Azərbaycan teatri 145 illik tarixində inkişaf və tənəzzül mərhələləri keçmiş və bu proseslər tamaşaçının teatr qavrayışını müxtəlif istiqamətlərdə formalaşdırmışdır. Milli peşəkar teatrın yarandığı gündən (1873-cü ildən) müasir dövrümüzdə qədər keçdiyi ömür yolunu tədqiq edərkən hər dövrün teatri və tamaşaçısı haqqında müfəssəl məlumat əldə edirik. Bir faktı da qeyd etmək lazımdır ki, bütün dövrlər bir-biri ilə üzvi surətdə əlaqədə olur, ənənə və müasirliyin tandemini yaradır. Milli teatr təfəkkürünün müasir dövrdə hansı formada, strukturda olduğunu bilmək istəyiriksə, onun kökünü məhz qədim dövrlərdə axtarmalıyıq. İllər ərzində teatra təsir göstərən etnik-psixoloji, ictimai-siyasi, sosial-iqtisadi amillər özünü dramaturgiyada, tamaşalarda və

tamaşa xarakterli epizodlarda büruzə verib. Çünki bir millətin teatr, habelə mədəni şüurunda izlər məhz yaradıcılıq ünsürləri ilə əlaqədardır. Tamaşalar vasitəsilə seyrçi mənəvi cəhətdən qidalanır, onda yaradıcı təfəkkür formalaşır. Teatr təfəkkürünün inkişafı hər dövrdə yaranan konseptlərdən, yeni tendensiyalardan, üslublardan, janrlardan asılıdır. Cəmiyyət daxilində cərəyan edən hadisələr səhnə əsərlərinin əsas mövzunu təyin edir, teatr da öz növbəsində tamaşaçıların düşüncə tərzinə təsir göstərir və eyni zamanda, onların gözləntilərinə, tələbatlarına cavab verir. Teatr, tamaşaçı və sosial mühit bir-birindən asılıdır və biri digərinin taleyini müəyyənləşdirir.

Azərbaycan teatri bu gün intibah deyil, keçid dövrünü yaşayır, öz axtarışlarını və eksperimentlərini davam etdirir. Dövlətimizin son illərdə teatr sahəsinə diqqət və qayğı ilə yanaşması mütləq qeyd edilməlidir. 2006-cı ildə qəbul edilmiş "Teatr və teatr fəaliyyəti haqqında" qanun, 2007-ci ildə imzalanmış "Azərbaycan teatr sənətinin inkişaf etdirilməsi haqqında" sərəncam və "Azərbaycan teatri 2009-2019-cu illərdə" Dövlət Proqramı teatr sənətinin inkişafı ilə bağlı dövlət tərəfindən qəbul edilmiş xüsusi sənədlərdir. Hansı ki, sözügedən peşənin dövlət səviyyəsində yüksək qiymətləndirilməsi faktını üzə çıxarır. Bəs nə üçün bu gün teatr və tamaşaçı arasında rabitə bir o qədər də ürəkaçan deyil? Təbii ki, bu problemin bir sıra səbəbləri vardır. Həmin səbəbləri və onların həlli yollarını məqaləmizdə işıqlandırmaq istədik və düşünürük ki, qeyd edəcəyimiz faktlar mövzumuza adekvatdır.

Müasir dövrün milli teatr məkanında aktyorların bir qismi hələ də sovet dövrü-mühitinin təsirindən çıxıb bilməyib. Əslində bu məsələ teatrımızın əsas aktual problemlərindəndir. "Teatr məbəddir" konsepti orta və yaşlı nəslin bəzi nümayəndələri tərəfindən yaşadılmaqdadır. "Məndən istedadlısı yoxdur" kimi konservativ düşüncə tərzini, şəxsiyyətə pərəstiş müasir dövrün teatrının inkişafı üçün heç də məqsədəuyğun deyildir.

İkinci aktual problemlərdən biri isə aktyorların digər qisminin toylarda, el şənliklərində, məclislərdə tamada, hətta bəzən müğənni qismində iştirak edərək öz peşələrini arxa plana keçirmələridir. Məişət həyatındakı tələbatları ödəyə bilməyən aktyorların digər sahələrə meyil etməsinə qeyri-adi bir hal olaraq

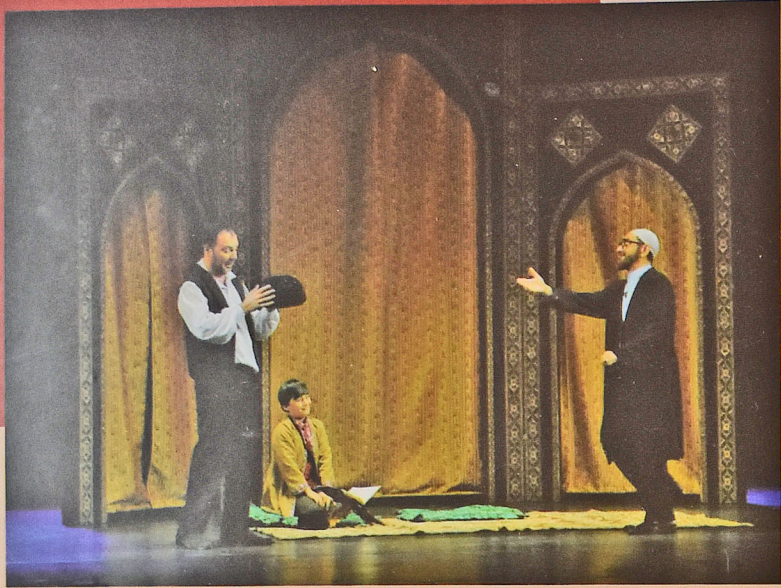

dəyərləndirə bilmərik. Lakin belə bir vəziyyət teatrımızın inkişaf prosesində əngəllər törədir.

Müasir dövrdə teatrlarda yaşanan teatr-tamaşaçı kommunikasiyası probleminin əsas səbəbi isə məhz 90-cı illərin ikinci yarısından qaynaqlanır. Həmin dövrdə şou-biznes məfhumunun Azərbaycanda yaranması, başqa sözlə, sənətin şou-bizneslə əvəzlənməsi teatrlara olan tamaşaçı marağını azaldaraq, həmin marağı televiziyalara və əyləncə xarakterli proqramlara yönəltdi. Son illərdə serial biznesinin qurulması ilə teatr aktyorlarının da bu sahəyə daha çox meyil göstərməsi də problemlər sırasına daxil edilməlidir. Qeyd etmək lazımdır ki, bir çox seyrçi teatr tamaşasını izləməkdənsə, başqa sözlə, sənətin serialı izləməyi üstün tutur. Çünki həm izləmək istədiyi aktyorları mavi ekranda görür, həm də heç bir əziyyət çəkmədən, maddiyyat sərf etmədən öz əyləncəsini təmin edir. Təbii ki, filmlər, seriallar teatrın bəxş etdiyi mənəvi qidana tamaşaçıya verə bilməz.

Əgər əvvəllər teatr biletləri məktəblərdə və digər təhsil müəssisələrində satılırdısa, bu gün həmin ənənə tamamilə dağıdılmışdır. Əlbəttə, biz teatrımızın sovet dövründən qalan pas atmış ənənələrə qayıtmasının tərəfdarı deyilik, elə bu məqamda fikrimizdə bir qədər paradoks özünü göstərəcək. Təhsil müəssisələrində tamaşa biletlərinin satılması, bir növ tamaşaların təbliğatını, çağdaş dildə desək, reklam funksiyasını həyata keçirir və düşünürük ki, bu ənənənin davam etdirilməsi teatrlarımıza tamaşaçı cəlb etmək baxımından yararlıdır. Bu üsulla bəzi passiv tamaşaçıları fəallaşdırmaq hər halda mümkün olacaqdır.

Azərbaycan teatrının aktual problemlərinin qaynaqlarından biri də müasir dövrün kompüterləşməsi və yeni texnologiyalara

qədəm qoymasındır. İnternetin mövcudluğu teatrlara olan marağın faizini aşağı salır. Bu gün seyrçinin istədiyi tamaşanın adını YouTube kanalında yazması kifayət edir ki, həmin tamaşanı teatraya getmədən izləsin və bu tamaşa haqqında məlumat əldə etsin.

Günümüzdə insanların bir qisminin birdən daha çox işdə çalışması vaxt çatışmazlığı yaradır ki, bu da problemin digər səbəblərindən biri kimi ortaya çıxır.

Müasir dövrdə teatrların məlumatlandırma xidməti yüksək səviyyədə deyil. Tamaşaların reklamı, təbliğati, demək olar ki, yoxdur. Bir çox teatrların internet saytları hələ də mövcud deyil. İnsanların gələcək repertuarları haqqında məlumatı üçün saytlar xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Ona görə bütün teatrlar bu vacib məsələni diqqətə almalı və rəsmi saytların fəaliyyətini təmin etməlidirlər. Bu isə teatr prodüserlərinin üzərinə düşən vəzifədir. Teatr prodüserliyi, çox təəssüf ki, ölkəmizdə tam formalaşmayıb. Bu gün Azərbaycan teatrlarında bu peşə ilə məşğul olanlar azlıqdır. Akademik Milli Dram Teatrında, Musiqili Komediya Teatrında prodüser şöbələri fəaliyyət göstərir, lakin digər teatrlara gəldikdə isə, bu ştatlar, demək olar ki, yox səviyyəsindədir. Dünya teatrlarına nəzər saldıqda görürük ki, həmin işə ciddi münasibət və tələbat vardır. Əslində teatr prodüseri ştati hər bir teatr üçün əhəmiyyət kəsb edən sahələrdən biridir. Qastrol səfərlərinin təşkili, repertuarın və afişaların hazırlanması, xarici əlaqələrin qurulması, tamaşaların reklamı, bilet satışı, şirkətlərlə danışıqların aparılması, teatra aid bir sıra layihələrin hazırlanması məhz prodüser şöbəsinə məxsus vəzifələrdir. Lakin ölkəmizdə menecmentlik işi yüksək səviyyədə qurulmayıb və teatrların böyük qisminə həmin vəzifəni direktorlar icra edirlər. Azərbaycan Respublikasının "Teatr və teatr fəaliyyəti haqqında" qanununda teatr prodüserliyi işi ilə məşğul şəxslər haqqında məlumatlar

olsa da, bu peşəyə hələ də biganəlik hökm sürür. Düşünürük ki, bu həm də təcrübəsizlikdən irəliləyən bir problemdir. Teatr menecmentliyinin tam formada qurulması illər tələb edir, zaman intervalında həmin işə ciddi və diqqətli yanaşılmalıdır ki, bir müddət sonra teatrlarımız həmin peşədə yüksək təcrübə əldə etsin. Direktorlar prodüserlərin icra edəcəyi vəzifələri öz öhdəsinə götürməkdən vaz keçməli və teatrlarda bu işin kamil şəkildə formalaşması üçün şərait yaratmalıdırlar. Teatr prodüserliyi ixtisasının təbliği isə məhz ali təhsil müəssisələrindən

başlayır. Xüsusilə Azərbaycan Dövlət Mədəniyyət və İncəsənət Universiteti bu məsələyə daha ciddi yanaşmalı və sözügedən sahədə yeni kadrlar yetişdirməlidir. Ayrıca teatr menecmentliyi ixtisasının yaradılması və tələbələrin buraya cəlb edilməsi mütləqdir. Müasir dövrdə dünyanın bir çox ölkələrinin tanınmış universitetlərində bu ixtisas mükəmməl şəkildə formalaşdığı üçün teatrlarda prodüserlik probleminə, demək olar ki, rast gəlinmir.

Bir çox ölkələrdə teatrba bağlı jurnallar, dərgilər nəşr olunur. Azərbaycanda isə belə bir jurnal mövcud deyil.

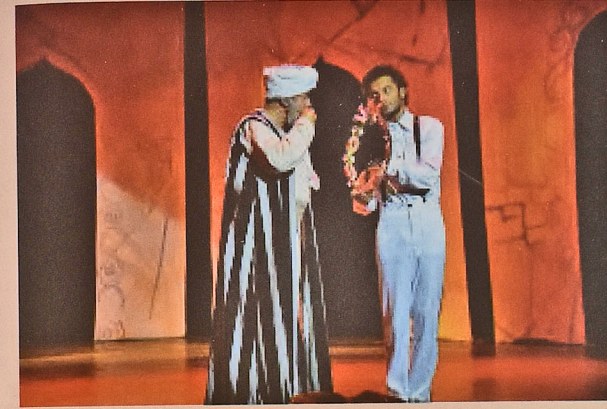
Hər zaman səsləndirilən, müzakirə obyektinə çevrilən problemlərdən biri də teatrların nəzində studiyaların yoxluğu idi. Gənclərin öz istedadlarını təkmilləşdirməsi və təcrübə əldə etməsi üçün teatr-studiyalar vacib amil kimi dəyərləndirilir və bu barədə daima fikir mübadiləsi edilirdi. Son illərdə Mədəniyyət Nazirliyinin xətti ilə bir çox teatrların nəzində studiyalar fəaliyyət göstərir və bu, o deməkdir ki, illərdir müzakirə edilən ideyalar və layihələr artıq reallığa çevrilib. Layihənin gerçəkləşdirilməsi aktyor sənətinə maraqlı istedadlı gənclər üçün olduqca əlverişli məkana, belə demək mümkündürsə, təhsil ocağına çevrilib. Bu studiyalarda hətta Azərbaycan Dövlət Mədəniyyət və İncəsənət Universitetinin aşağı və son kurslarında təhsil alan gənc tələbə-aktyorlar da məşğul olur, peşəkar sənətkarlardan teatr sənətinin sirlərini öyrənirlər, özlərini təsdiqləyənlər isə teatra cəlb edilir və ştata götürürlər. Ümid edirik ki, yaxın gələcəkdə teatrların nəzində studiyaların yaradılması layihəsi respublikanın bütün teatrlarına tətbiq ediləcəkdir.

Bu gün teatrımızın aktual problemləri sırasında dramaturgiyaya ögey münasibət də özünü göstərir. Məlum məsələdir ki,

teatrsız dramaturgiya mövcud ola bilər, lakin dramaturgiyasız teatr qeyri-mümkündür. Müasir dövrün dramaturgiyasında bəzi əsərlər istisna olmaqla, zəif, ədəbi janrın qanun və prinsiplərinə uyğun gəlməyən əsərlər də yer almaqdadır. Belə dramaturji ma-

tamaşaları da çoxluq təşkil etməlidir ki, seyrçidə həmin istiqamətdə təfəkkür formalaşsın. Dramaturqlarımız və rejissorlarımız məsələyə ciddi yanaşmalı, bu janrdan olan tamaşaları teatrlarımızda nümayiş etdirməkdən çəkinməməlidirlər. Bu baxımdan, görkəmli dramaturq Elçin və kreativ rejissor B.Ösmanovun adını qeyd etmək mütləqdir. Gənclər görkəmli sənətkarların yaradıcı potensialından bəhrələnməyə öz novator düşüncələrini yazdıqları əsərlərdə və hazırladıqları tamaşalarda təcəssüm etdirməlidirlər. Çalışmaq lazımdır ki, Azərbaycan teatrlarında, sadəcə, əyləndirən və ya kədərəndirən deyil, həm dərinə düşündürən və hadisələri analiz etməyə sövq edən tamaşalar hazırlansın.

145 illik peşəkarlıq tarixi olan teatrımızda tamaşaçı qavrayışı hələ də tam kamil deyil. Bunun əsas səbəbi məqalənin əvvəlində də vurğuladığımız kimi, milli teatrın 145 il müddətində keçirdiyi inkişaf və tənəzzül mərhələləridir. Tarix boyu keşməkeşlərlə üzlaşan ölkəmiz, mədəniyyətimiz və incəsənətimiz hal-hazırda inkişafdadır. Ümid edirik ki, növbəti onillikdə yuxarıda sadalanan aktual problemlər öz həllini tapacaq və Azərbaycan teatri inqilab mərhələsinə qədəm qoyacaqdır. ♦

terialların milli teatrların səhnəsində tamaşaya qoyulması da seyrçi marağını azaldan faktorlardan biridir.

Azərbaycan teatrlarında absurd dramaturgiyaya aid əsərlərin

Ədəbiyyat:

1. Rəhimli İ. Azərbaycan teatr tarixi. Bakı, Çapaşoğlu, 2005. 864 s.
2. Vəliyev Ə. Əqida, ruh və teatr (XX əsrin II yarısında Azərbaycan mədəniyyətinin milli teatr konsepsiyalarının sosial-fəlsəfi və siyasi-ideoloji paradiqması). Bakı, 2009. 240 s.
3. Vəliyev Ə. Azərbaycan milli teatr prosesinin çağdaş təşkilatlanma problemləri. Bakı, Elm, 2003. 194 s.
4. Vəliyev Ə. Teatr sənətimiz: dünən, bu gün, sabah. Bakı, Elm, 2005. 476 s.

Резюме

Данная научная статья посвящена актуальным проблемам и компетенциям Азербайджанского театра. Автор выдвигает свои предложения и описывает своё мнение в полной мере. Каково общение между театром и аудиторией? Чего зрители ожидают от театра? Каков в настоящее время уровень восприятия в Азербайджане? Освещение данных вопросов и ответы на них даются со ссылкой на факты.

Ключевые слова: театр, аудитория, проблемы, восприятие, актуальный.

Summary

The scientific article is devoted to the actual problems and responsibilities of Azerbaijani theatre. The author gave suggestions on the subject and expressed her opinions in a comprehensive way. How is the communication between theatre and audience? What are the audiences' expectations from theatres? What is the level of the perception nowadays in Azerbaijan? Such kind of questions were responded and clarified by referring to facts.

Key words: theatre, audience, problems, perception, actual.